

Dmytro Andreiev

National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Правові механізми забезпечення дієвості комунікації поліції та громади на прикладі України

Анотація

У статті розглядаються проблемні питання запровадження правових механізмів щодо вдосконалення комунікаційних відносин суспільства та правоохоронних органів. Особлива увага приділяється принципам налагодження комунікаційного діалогу. Крім того в роботі досліджуються інноваційні підходи у забезпечення ефективного комунікаційного процесу між поліцією і громадою.

Ключові слова: суспільство, поліція, принципи комунікації, правові механізми, комунікаційний процес.

Постановка проблеми

Дієва комунікаційна взаємодія влади і громадськості в цілому та поліції і громади зокрема нині постала безумовною необхідністю демократичного розвитку держави, відповідно до якої пріоритети формування механізмів правової комунікації мають забезпечувати:

- сприяння становленню інформаційного суспільства, як якісно нового типу державного управління;
- розроблення критеріїв та механізмів здійснення комунікації на всіх суспільних рівнях у відповідності до міжнародних вимог;
- підвищення рівня відкритості і прозорості діяльності Національної поліції;
- формування у громади культури правової комунікації з використанням сучасних інформаційнокомунікаційних технологій, тощо.

Складність та багатогранність пріоритетних напрямів здійснення дієвої взаємодії поліції та громади дозволяє сформулювати головне **завдання** нашого дослідження, яке полягає у визначенні стратегічних напрямів нормативно-правового запровадження механізмів комунікації, що в кінцевому результаті сприятиме зростанню довіри до діяльності Національної поліції. Додатково зазначимо, що загалом ці вимоги можна задовольнити лише за умови існування і функціонування розвиненої моделі інформаційного суспільства, адже тоталітарна модель не потребує залучення громадськості до процесів прийняття управлінських рішень, їх подальшої реалізації та контролю.

Виклад основного матеріалу

Прагнення ефективної комунікаційної взаємодії як регулятивного стимулу взаємовідносин у правовій державі проростає на ґрунті філософсько-морального підходу до права та правової свідомості. Це прагнення можливо реалізувати лише за умови визнання прав і свобод особистості, що становлять засадничі основи комунікаційно-дискурсивної правової практики. При цьому у правовій діяльності центральною статтю залишається людина, автономна і суверенна особистість. А правове суспільство виступає як такий гіпотетико-ідеальний стан, який є альтернативним і до стану жорсткої упорядкованості, і до стану аномії¹.

Виходячи із диференціації права (природне, позитивне, ідеальне), запропонованої В. Бачиніним, яке виникло на підставі пошуку ідеальної моделі соціально-правової реальності, схилиємося до думки, що ідеальна комунікаційна взаємодія є категорією природного права, розумне ядро якого, за Гегелем, полягає у співвідношенні природного і позитивного права, моральності і права, закону і права. Як зазначає А. Токарська в роботі «Комунікація у праві та правоохоронній діяльності», ще у Гегеля з'явилася сентенція: мораль вимагає, щоб насамперед було дотримане право і лише тоді, коли воно вичерпане, у дію вступають моральні чинники. Це твердження становить засадничу суть діяльності юриста та правоохоронця, яка, безперечно, реалізується через комунікаційні засоби.

Право вже самим фактом свого існування рятує суспільство від конфліктогенної ситуації, свавілля та насильства. В цьому і дістає вияв функція права як системи норм, спрямованої на запобігання соціальним конфліктам, по-перше, через інформаційний вплив (пропонування індивідові (соціальній групі) варіантів поведінки, що схвалюються дер-

¹ Максимов С. И. Правовая реальность как предмет философского осмысления : дис. на соискание науч. степени доктора юрид. наук : 12.00.12. / Максимов Сергей Иванович. – Х., 2002. – с. 400.

жавою, попередження про наслідки того або іншого вчинку); по-друге, декларування цінностей, визнаних суспільством і державою, по-третє, публічне застосування сили примусу щодо тих, хто ігнорує її вимоги².

Модернізаційний вектор розвитку українського суспільства потребує досягнення максимально можливого рівня узгодження інтересів суспільства та інтересів держави. Вважається, що саме механізм комунікаційної взаємодії зазнає суттєвих змін не тільки під впливом політичних, економічних, культурних змін, а насамперед, він залежить від темпів розвитку та впровадження сучасних інформаційнокомунікаційних технологій, притаманних розвиненому інформаційному суспільству.

Принцип права на комунікацію є основоположним у досягненні згоди: кожна людина, група осіб має право на міжособистісну, міжгрупову комунікацію. Це право не може бути монополізоване іншою особою чи інституцією. Свобода комунікації передбачає свободу інформування, забезпечення свободи вираження. Таким чином, у правовій державі право на комунікацію встановлює контроль за комунікаційними діями суб'єктів і забезпечує раціоналізм у правових наслідках. Останнє визначає пріоритет всезагального, суспільного, морального. Однак вітчизняна практика доводить протилежне, що спричинено довготривалою відсутністю права на комунікацію та призводить до спонтанності його вияву.

Системний захист прав людини передбачає розуміння ідеального комунікаційного процесу із визнанням проголошених основ взаємодії через баланс людських інтересів як основ ідеальної комунікації. Ідеальний правовий дискурс – це така правова комунікаційна суб'єкт-суб'єктна взаємодія, в якій беруть участь рівноправні учасники, які через належно аргументовані інтенції виходять на консенсусне рішення з позицій норм права. Ця модель ідеального дискурсу, яка передбачає таку комунікацію, що «створює однакові (симетричні) умови вибору й здійснення мовленнєво-комунікаційних дій для всіх учасників і тим самим виключає будь-який примус або домінування в цьому процесі»³.

Зазначимо, що використання домінуючої комунікації неодмінно призводить до наслідків, які стають на перешкоді суб'єкт-суб'єктного спілкування, викликаного об'єктивно складними умовами налагодження діалогу поліцейського та громадянина. Наприклад, замах на суїцид як наслідок невмілих комунікаційних дій. Особливо важливою є така комунікаційна стратегія у випадках комунікації поліцейського із асоціальним елементом або психічно хворими особами. Тоді механізм правової комунікації структурно набуватиме такого вигляду:

² Токарська А. С. Комунікація у праві та правоохоронній діяльності / А. С. Токарська // Львівський юридичний інститут МВС України. – Львів, 2005. – с. 190–191.

³ Єрмоленко А. М. Комунікаційна практична філософія / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2009. – с. 154.

- 1) через узгодження комунікаційної позиції поліцейського «я-захист та піклування» та приведення структурно-стилістичної форми висловлювання у єдність із засобами досягнення мети порозуміння;
- 2) поліцейський здійснює комунікацію, розуміючи власну відповідальність за обрану комунікаційну стратегію та процесуальні дії ;
- 3) механізм комунікації в системі координат «поліція – громада» ґрунтується на виключному дотриманні всіх наявних прав суб'єкта-комуніканта.

Слід погодитися, що правовим механізмам комунікаційної діяльності властивий синтез психологічних, лінгвістичних та процесуальних чинників спілкування. Фактори, які впливають на якість комунікації, зокрема психологічні передумови здійснення комунікації, залежать від багатьох складових, які формують трансцендентальні умови комунікаційної дії чи дискурсу.

Першим таким фактором є ступінь осмислення мети правової комунікації, або комунікаційної інтенції. Цей ступінь залежить від рівня усвідомлення наміру професійного спілкування поліцейського та громадянина⁴. Мета значною мірою впливає зі значущості комунікаційного акту для досягнення потреб комунікантів, від наявності інтересу хоча б однієї зі сторін діалогу.

Наступний фактор впливу на професійну комунікаційну дію, створення правового дискурсу – це досвід, практика виконання ролі комунікатора, яка реалізується у комунікаційному акті. Комунікаційні зв'язки завжди спричинені певною соціальною роллю чи їх сукупністю. Рівень виконання цієї функціональної місії залежить від розуміння мети діяльності, відповідальності, знання засобів її досягнення, набутого практичного досвіду встановлення дискурсивного взаєморозуміння. Важливий фактор, який впливає на зміст комунікації, – це ставлення до здійснення дискурс-мети (віддано, сумлінно, поверхово, недбало, ігноруючи цю роль; скептично; зі зневірою у результат, негативно, охоче, із зацікавленням). Від цього якісного показника цілковито залежать всі елементи, що є у структурі ідеальної комунікаційної дії / правового дискурсу⁵.

Отже, оптимальною комунікаційною дією, спрямованою на порозуміння, є такий механізм правової комунікації, який не порушує свободи і права особи на спілкування та здійснюється на основі уваги і поваги до суверенітету особи, уміння слухати й адекватно сприймати сказане.

Бездумне виконання обов'язків, перевищення службових повноважень, відсутність бажання вникати у суть показань потерпілого, а го-

⁴ Дробницький О. Г. Моральная философия / О. Г. Дробницький; сост. Р. Г. Апресян // . – М. : Гардарики, 2009. – с. 90.

⁵ Казанчук І. Д. Управління процесом публік рилейшнз в діяльності органів внутрішніх справ України (організаційно-правові питання) / І. Д. Казанчук. – Х., 2001. – с. 63.

ловне: некритична перевірка на істинність отриманих даних – апріорі – це показники zdeформованої комунікації. Наприклад, застосування тортур з метою «вибивання» зізнань у невинуватого. Водночас, Конституція України (стаття 3) зазначає, що «найвищою соціальною цінністю» в Україні визнаються «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека». «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави»⁶. Ці положення покладені в основу всієї діяльності правоохоронних органів і найвиразніше виявляються/не виявляються у комунікаційних діях правників поліції.

Роль працівника поліції як певна соціальна (конвенціональна) функція актуалізується на практиці комунікаційною спрямованістю, що знаходить свій вияв, спираючись на законодавчі акти, у регулюванні моральних, соціально-психологічних норм комунікаційної правової взаємодії з громадянами.

Погодимось, що при цьому конвенціональна роль здійснення поліцейським комунікаційного процесу тяжіє швидше до визначеного (стандартного) шаблону комунікації. Зрозуміло, реалізація комунікаційної дії цілком організована та підлягає жорсткому самоконтролю. У свою чергу самоконтроль передбачає: а) прийняття ролі; б) формування поведінки; в) корекцію своєї поведінки відповідно до можливих експектацій партнерів⁷.

До цього слід додати, що як формування поведінки, так і її корекція у правоохоронній діяльності підпорядковується правовим нормам та тактиці комунікаційної роботи. В нашому розумінні тактика комунікаційної діяльності – це спосіб взаємодії комунікантів, під час якої відбувається реалізація комунікаційного задуму щодо забезпечення рівноправних, правових відносин на основі володіння технікою та знанням правил моделювання правового дискурсу.

На наш погляд, традиційна основа механізму забезпечення комунікацій поліцейського та громадянина становить практика діалогової форми спілкування, що формується на підставі запитань-відповідей. Тому методами реалізації основних прав та свобод людини і громадянина у комунікаційній практиці є вміння будувати правовий дискурс, в основі якого лежить уміння одержувати інформацію через запитання. Запитання – це така синтаксична одиниця, яка через посередництво підібраних лексем формулює суть проблеми із нез'ясованими обставинами, інформацією та потребою дати відповідь. Характер запитань залежить від предмета

⁶ Конституція України [Текст] : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 -ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – ст. 3.

⁷ Нікітін А. В. Філософсько-правовий аналіз девіантної поведінки особистості: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук : спец. 12.00.12. / Нікітін Антон Володимирович. – К., 2004. – с. 52.

комунікації, який у свідомості комуніканта може бути складений: як хибний до певної міри; як правдивий; як уявний; як неправильний; як бажаний; як провокаційний. Предметний образ може привести у першому випадку до несподіваної реакції комуніканта, до подиву або намагання своєю відповіддю на хибне до певної міри запитання повністю «закритися» або сприйняти агресивно.

Якщо запитання поставлене на підставі дезінформації або припущень, а не знання обставин справи, то такий підхід провокує небажання затриманого чи підозрюваного вступати в діалог через звинувачення або безпідставність допиту. Неправильна постановка запитань комунікантові призводить до безнадійності щодо одержання відповіді, а викликає агресію і небажання вести спільні пошуки істини. Такий правовий дискурс завжди безперспективний. Якщо запитання формується зі складених у свідомості кількох ймовірних версій, то воно має характер бажаного, але не істинного. Відповідь не може бути ствердною, якщо відповідач протестує проти таких комунікаційних дій. Вийти із такої комунікаційної ситуації на побудову нормативного правового дискурсу можна, хіба що моделюючи схему комунікаційного акту таким чином: «Я розумію, що це не так!..», «Мені хотілося б розуміти це як неправду!», «Якби це було так ..., то ти зізнався б чи ні?»⁸.

Доцільно спробувати визначити основні принципи правової комунікації поліцейських, концептуальність застосування яких залежить від пріоритету закону та дії концепту верховенства права, а також рівня професійно-моральної підготовки правоохоронця. До ознак професійної комунікації працівника Національної поліції в такому випадку слід віднести:

- вміння оперативно підготуватися до розмови, виокремлювати, сприймати та інтерпретувати смислову інформацію в залежності від оцінки зовнішніх чинників (місця, часу, умов, обставин, темпераменту та соціальних характеристик особи);
- спроможність з перших слів діалогу (дружнього, доброзичливого, настороженого, осудливого, упередженого чи позитивного) вибудувати власну стратегію комунікації;
- знання психологічних особливостей особи та практика застосування психолінгвістичних прийомів інтеракції, вміння налагоджувати зворотний зв'язок;
- відмінне володіння предметом дискурсу, обставин, за яких стався злочин чи адміністративне правопорушення;
- наявну практику аргументувати і критикувати, доводити і спростовувати, поєднувати фіксацію вербальних і невербальних елементів комунікації;

⁸ Токарська А. С. Комунікаційна практика подолання конфліктогенної ситуації у діяльності працівників правоохоронних органів / А. С. Токарська // Вісник Луганськ. акад. внутр. справ. – Луганськ, 2005. – Вип. 3. – С. 195–196.

- знання техніки моделювання правового дискурсу з додержанням деонтологічних норм, уміння логічно правильно висловлювати свої думки;
- навички поєднання аналітико-логічного комунікаційного акту із мистецтвом суддівського красномовства;
- психологічну готовність до розв'язання проблеми, що постала у зв'язку із порушенням закону чи правовою колізією;

Характеристики правового дискурсу функціонують у межах ефективної мовленнєвої комунікації, що визначають основну мету і межі комунікаційних прав. Перший тактичний крок полягає у візуально-мисленнєвому визначенні місця комунікації, часу та обставин, при яких має відбуватися взаємодія комунікантів. Від створеної обстановки (офіційної чи фамільярної) залежить успіх комунікаційної дії, правового дискурсу.

Наприклад, відомо, що полегшує спілкування спокійна атмосфера у прийнятний для розмови час: з 9 до 17 години. Екстремальні ситуації спонукають до особливої напруги як інтелектуальної, так і психофізичної, яка вимагає особливого самоконтролю. Якщо комунікаційна ситуація виникає спонтанно, то це ще більше ускладнює хід дискурсу та передбачуваність його наслідків.

Професійний правовий дискурс полягає також у вмінні поліцейського опрацювати оперативну інформацію, постійній соціально-психологічній готовності до специфічних умов комунікації співрозмовника. Такий «талант» миттєво оцінювати комуніканта забезпечує успіх у тому випадку, якщо залежно від типу співрозмовника уніфіковано обирати варіант власної комунікаційної поведінки. Так, провокативна агресія затриманого вирівнюється спокійною атмосферою, стриманим тоном, а демонстративне бойкотування розмови, навпаки, вимагає аналітичного підходу до розуміння причин такої поведінки, спокою і розважливості у пошуку реального «ключа» розмови.

Наступний тактичний крок полягає у визначенні дистанції комунікаційного акту. Зона (дистанція) – це фізична відстань між людьми, що впливає на їхню поведінку (стосунки) і залежить від них. Нормативний комунікаційно-дискурсивний зв'язок в окремих ситуаціях (затримання, відтворення обставин злочину та інші) не регламентує дистанції, хоча пріоритетною в офіційному спілкуванні є далека зона, яка поділяється на соціальну (1,3-3,5 м – для малознайомих людей) і суспільну (більше 3,5 м – для соціально непередбачуваних осіб, а також ту, що формується під час публічних виступів).

Проникнення в близьку зону без дозволу є засобом невербального комунікаційного тиску й розцінюється за морально-етичними нормами як фамільярність чи агресія. Постійне перебування в далекій зоні під час комунікації розцінюється як нетактовність, зверхність, байдужість. Дотримання норм дистанціювання відповідно до комунікаційної ситуації – одна з умов правової комунікації.

Ще один тактичний крок – полягає у забезпеченні потрібного візуального сприйняття та ідентифікації. Наголосимо, перше враження про особу на 55% залежить від візуально-зорових особливостей людини; на 38% – від манери говорити, і лише на 7% – від того, що вона говорить. В подальшому залежно від умов комунікаційно-дискурсивного зв'язку з особою комунікатор-поліцейський застосовує класичний алгоритм комунікації: перші фрази спрямовані на створення доброзичливої атмосфери, встановлюється психологічний контакт, здійснюється оцінка інформації, її осмислення та перевірка.

Зазначимо, що при реалізації запропонованої схеми проблемними постають «закриті» питання, що вимагають однозначної відповіді «так» або «ні», оскільки вони створюють додаткову напругу у комунікації. Така форма запитань прийнятна виключно для ведення допиту, причому виявлені тиск чи грубість недопустимі, вони апрорі не можуть сприяти контакту і розвитку дискурсу. Крім того, слід пам'ятати – повідомлення, одержане першим, інколи помилково викликає більшу довіру. Краще сприймається та інформація, основні положення та сутність якої повторюються кілька разів. Найкраще запам'ятовуються початок і кінець розмови. Щодо часових параметрів, то сприятливим для сприйняття є проміжок часу між 8 і 12 годинами та після 20 години, несприятливим вважається післяобідній час. До речі, людська пам'ять спроможна зберегти до 90% із того, що робить особа, 50% – із того, що бачить, 10% – із того, що чує.

Власне, ефективність дискурсивного взаєморозуміння у сфері права пов'язана з умінням збалансувати інтереси сторін, що конфліктують. Гармонія зацікавлень, відстоювання своїх позицій та визнання суверенного права на істину іншого є бажаною, однак не завжди природно розвиненою в кожній особі. Її важко досягти, як непросто досягти істини. Суб'єкт правового дискурсу (в силу різних причин: зацікавлення, матеріальні підстави, тиск, погроза, страх перед покаранням, думка референтної групи) може маніпулювати аргументацією у твердженнях, поясненнях та тлумаченнях. За таких умов підстав для здійснення ефективної правової комунікації залишається мало, як і можливості встановити різницю між істинним та фальшивим прагненням до досягнення згоди.

Водночас, якщо комуніканти однаково готові до застосування «типових засобів для досягнення типових цілей у типових ситуаціях», то така імпліцитна вимога буде результативною. Як стверджують дослідники комунікаційної взаємодії, її успішність передбачає інтерсуб'єктивність, оскільки вона дещо залежна від «узгодження уявлень комунікантів про обставини взаємодії»⁹.

⁹ Комунікаційна компетентність правників і їх зв'язки з громадськістю: зб. наук. праць / за заг. ред. С. С. Сливки. – Львів, 2010. – с. 146.

Наголосимо, що ефективність механізму правової комунікації програмує нейтрально-спонукальну форму комунікаційного акту на основі комунікаційної рівноваги, компромісу, емпатичного (співчутливого) ставлення до особи. Рівень реалізації вказаних особливостей правомірної комунікаційної поведінки слід розглядати крізь призму принципу законності і відповідальності за його порушення, передбачаючи заборони у вигляді санкцій. Отже, комунікаційні табу професійної правоохоронної діяльності – це насамперед заборони посягання вербальними засобами на життя, свободу і особисту недоторканність та принизливе поводження чи покарання, супроводжуване вживанням нецензурних, лайливих слів.

Висновки

Таким чином акцентуємо: необхідно в найкоротші терміни удосконалити механізми правової комунікації, зокрема налагодження дієвого діалогу між поліцією та громадою, як на рівні між особистих так і між групових взаємовідносин. Слід максимально запровадити принцип партнерської взаємодії, що передбачає не тільки інформування населення, а і налагодження ефективного зворотного зв'язку, проведення відповідної роз'яснювальної роботи, встановлення громадського контролю за діяльністю Національної поліції. При цьому в законодавстві доречно передбачити дисциплінарну відповідальність за комунікаційне насильство та порушення комунікаційних табу з боку працівників правоохоронних органів.

Список використаної літератури

- Максимов С. И. Правовая реальность как предмет философского осмысления : дис. на соискание науч. степени доктора юрид. наук : 12.00.12. / Максимов Сергей Иванович. – Х., 2002. – 435 с.
- Токарська А. С. Комунікація у праві та правоохоронній діяльності / А. С. Токарська // Львівський юридичний інститут МВС України. – Львів, 2005. – 284 с.
- Єрмоленко А. М. Комунікаційна практична філософія / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2009. – 488 с.
- Дробницький О. Г. Моральная философия / О. Г. Дробницький; сост. Р. Г. Апресян // . – М. : Гардарики, 2009. – 523 с.
- Казанчук І. Д. Управління процесом паблік рилейшнз в діяльності органів внутрішніх справ України (організаційно-правові питання) / І. Д. Казанчук. – Х., 2001. – 220 с.

- Конституція України [Текст] : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 -ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – ст. 3.
- Нікітін А. В. Філософсько-правовий аналіз девіантної поведінки особистості: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук : спец. 12.00.12. / Нікітін Антон Володимирович. – К., 2004. – 169 с.
- Токарська А. С. Комунікаційна практика подолання конфліктогенної ситуації у діяльності працівників правоохоронних органів / А. С. Токарська // Вісник Луганськ. акад. внутр. справ. – Луганськ, 2005. – Вип. 3. – С. 192–197.
- Комунікаційна компетентність правників і їх зв'язки з громадськістю: зб. наук. праць / за заг. ред. С. С. Сливки. – Львів, 2010. – 168 с.

Legal mechanisms to ensure the effectiveness of communication between police and the community on the example of Ukraine

Summary

The article deals with the problematic issues of the introduction of legal mechanisms in the improvement of communication relations between society and law enforcement agencies. Particular attention is paid to the principles of establishing a communication dialogue. In addition, the work explores innovative approaches to ensuring an effective communication process between the police and the community.

Key words: society, police, principles of communication, legal mechanisms, communication process.